

Innhold

Forord	7
En liten leserveiledning	13
Del 1: Jesus – hva var det han lærte oss?	19
1. «Følg meg!»	20
2. «Omvend dere, for Guds kongerike er kommet nær!»....	28
3. Jesus – annerledes konge i annerledes kongerike	35
4. Så gikk han opp i fjellet	55
5. «Du skal elske din neste» – men hvem er min neste?	76
6. Jesus – kongen som vant ved å tape, seiret ved å dø	85
7. «Gi keiseren det som tilhører keiseren, og Gud det som tilhører Gud»	96
8. «De hadde alt felles»	104
9. «Lær dem å holde alt jeg har befalt dere»	120
10. «Døp dem ... » – dåpsforståelse og dåpspraksis i de første århundrene	133
Del 2: Folkekirken: Hvor ble det av Bergpreken-budene?	149
11. Det store omsvinget under Konstantin og hans etterfølgere	150
12. Ny kirkelig virkelighet, ny kristendomsforståelse	164
13. Martin Luther: Kirkeidealer, kirkeordning, dåp og katekisme	182
14. Den lutherske folkekirken hos oss	204
15. Så kom vekkelsen	225
16. Vekkelsen finner rom i Folkekirken – og utenfor	235
17. Den nye, selvstendige Folkekirken	254
Del 3: Kan vi få en Bergpreken-vekkelse i Folkekirken?	279
18. La oss gjenoppdage Bergprekenen som den frigjørende nådens evangelium	280

19. Å være en Jesu disippel	290
(a) er å være en Jesu lærling på livstid	290
(b) er å tilhøre et fellesskap samlet om Jesu ord og bord	292
(c) er å tilhøre et kongelig presteskap	296
20. La oss stole på frøets kraft og surdeigens lov	302
Sluttnoter	310

Forord

Jeg har aldri tidligere kjempet og strevet med et bokmanus slik jeg har gjort denne gangen. Antakelig bærer boken et visst preg av det. Jeg fikk liksom aldri formulert klart nok og enkelt nok det jeg hadde på hjertet. Samtidig var det mye om å gjøre for meg å få sagt det som sies i denne boken.

En stor del av den indre motstanden jeg har følt på, skyldes at tankene jeg bringer til torgs, har vært utfordrende og vanskelige for meg selv – for ikke å snakke om den forlegenheten jeg føler ved spørsmålet: Og du selv, Oskar, hva gjør du for å etterleve det du skriver om her?

Ja, hva skriver jeg om? Jeg skriver om å gjenoppdage Jesu livsveiledning, det han sa om hvordan vi skal leve, og hvordan vi skal være mot hverandre. I Matteusevangeliet har evangelisten sammenstilt noen kjerneord av Jesus, nesten som et kompendium av hans lære, i kapitlene 5–7. Dette kaller vi gjerne Bergprekenen. Hos Lukas finner vi mye av det samme stoffet sammenstilt i kapittel 6,20–49. Her beskrives scenen for talen som en slette, og man kaller derfor Lukas-versjonen Sletteprekenen.

Det er tydelig, når man leser rundt i resten av Matteus og Lukas, og i Markusevangeliet, at disse to prekenene begge er representative utdrag av Jesu disippel-undervisning, og at hans undervisning i resten av evangeliene er «mer av det samme». Faktisk finner man mer av det samme også i Johannesevangeliet, men annerledes formulert. Siden «det Jesus lærte oss» blir en litt omstendelig betegnelse, bruker jeg «Bergprekenen» som stikkord for alle Jesu bud til disiplene om hvordan de skulle leve, hva enten de er å finne i Matteus 5–7 eller andre steder.

Disse budene er sterke saker, krevende saker – det er vanskelig å sitere dem og kommentere dem, og så *ikke* følge den umiddelbare impulsen til å høvle av dem de skarpeste kantene, slik at de blir i

hvert fall *litt* mer praktikable, for ikke å si «realistiske». Jeg er meg bevisst at jeg ofte har gjort det selv, ikke minst i mine prekener over disse Jesus-ordene. En del av disse radikale ordene finnes i Den norske kirkes oppsatte pretekster, og skal forkynnes for folkekirke-menigheten. Jeg vet at det føles utfordrende og vanskelig, og vi predikanter feiger ofte ut ved å omtale det Jesus sier her, som «vanskelig tekst».

Jeg har denne gangen forsøkt å la Jesu bud til disiplene stå der i all sin radikalitet og med sine tilsynelatende umulige krav, uten å pakke dem inn i støtdempende verbal skumgummi. Jeg synes ikke Jesus-ordene er noe å skamme seg over, slik de står. I den tidlige kristendommen var man stolt over å ha en læremester som sa slike ting, og forlangte så mye av sine disipler. I vår egen tid, her i Norge, har nylig en eks-kristen ateist sagt følgende om Jesu etiske undervisning – jeg siterer Bjørn Stærk i boken *Å sette verden i brann*:

Mange som ikke har lest evangeliene om Jesus i Det nye testamentet, og mange som har lest dem, tror de vet hva de handler om: en mild moralfilosof som går rundt og helbreder folk og forteller dem at de skal være snille. Selvfølgeligheter. Men du finner ikke selvfølgeligheter hos Jesus. ... Evangeliene er rent krutt. De forteller om en radikal predikant som stiller umulige krav, elsker paradokser og forteller absurde lignelser. Dette er en Jesus ingen kan ta eierskap over. Fortellingene om ham eksploderer med jevne mellomrom, og for å forstå hvorfor må du lese dem selv.¹

Jeg siterer dette med en stor grad av tilslutning. Også jeg har undret meg over det bildet av Jesus som jeg ofte møter blant folk: En grei, tolerant, overbærende mann, som gikk rundt og bekreftet folk på at de var gode nok som de var, alle sammen. Kirken, derimot ... Da undres jeg på: I hvilket av evangeliene har du funnet dette bildet? Har du i det hele tatt lest ett eneste av dem i sammenheng? Jeg tror det forholder seg stikk motsatt: Det bildet av Jesus som folk holder opp mot kirkens Jesus-bilde, stammer ikke fra evangeliene, men paradoksalt

nok nettopp fra dagens forkynnelse i den moderniserte folkekirken.

På fornøylig vis ser Stærk for seg noe han kaller Jesus-butikken. Et litt avsides sted, der du tilbys et rikt utvalg av Jesuser. De fleste vil ha en moderne, oppdatert Jesus, «et stykke moderne Jesus, takk, slik han kanskje ville ha vært hvis han levde i dag ... Jeg vil ha en Jesus som er litt som meg og ikke liker de jeg ikke liker.» En slik Jesus er å få kjøpt i Jesus-butikken for 349 kroner. Men, sier han, «jakten på den moderne Jesus kan bli jakten på et speilbilde.»

Kan den såkalte «historiske Jesus» være et korrektiv? Stærk tviler på det. «Uheldigvis er den historiske Jesus like fleksibel som den moderne. Et jukespeil du kan se deg selv i, flottare enn noensinne.»²

Albert Schweitzer skrev i sin tid en nå berømt bok om den moderne Jesus-forskningens historie. Han påviste overbevisende at de langt fleste av Jesus-historikerne i stor grad tegnet ham i sitt eget bilde. Særlig var de flinke til å fraskrive Jesus alt som kunne minne om en revolusjonær, radikal dommedagspredikant. For slike folk mislikte de sterkt. Men, sa Schweitzer, det var nettopp det Jesus var. I våre dager har en gruppe forskere i USA, det såkalte Jesus-seminaret, på tilsvarende måte fjernet all endetidsforkynnelse fra sin «historiske» Jesus. Deres Jesus ligner påfallende på en moderne, progressiv, lett liberal amerikansk universitetsprofessor – som de selv er, de fleste av dem. Kritikken har ikke uteblitt denne gangen heller. En av kritikerne, Bart Ehrman, gjentar Schweitzers poeng: Hva Jesus enn kan ha vært, radikal dommedagsprofet var han utvilsomt.

Og hvilken Jesus er det jeg skriver om i denne boken? I bokens første del skriver jeg om *evangeliene* Jesus. De nytestamentlige evangeliene Jesus. De nytestamentlige evangeliene er de eldste og mest utførlige kildene vi har om Jesus. Alle lesekyndige mennesker har her den sjeldne anledningen til å lese de historiske primærkildene selv. Om hvilken annen historisk person kan vi si det samme? Disse kildene har vært basis-dokumentene for all historisk kristendom, og det er deres Jesus vi møter i evangelielesningene i hver gudstjeneste i den kristne kirke verden over, og her hos oss – i Folkekirken og de andre kirkene i vårt land. Denne Jesus er vi felles om, det er han vi som troende mennesker forholder oss til.

Fra hans munn møter vi, i mange av tekstene, radikale og utfordrende bud om hvordan vi skal leve – det jeg stikkordmessig kaller Bergpreken-budene. I denne boken påstår jeg at disse budene har vært satt til side eller vært underkommunisert i størstedelen av kirken historie til nå.

Det er naturligvis en drøy påstand, som krever en nokså utførlig begrunnelse for ikke å forbli en ren påstand. I bokens andre del forsøker jeg å levere den begrunnelsen. Jeg argumenterer for at grunnen til at Jesu Bergpreken fikk oppsiktsvekkende liten betydning for alminnelig kristen livsstil, var framveksten av den form for kirkeliv som jeg kaller «folkekirken». Med dette ordet mener jeg en situasjon der alle borgere ved lov er pålagt å bekjenne kristen tro. Dermed skulle sammenhengen mellom bokens hovedtittel og dens undertittel være antydning.

Min påstand i boken er at en slik situasjon med indre nødvendighet gjør Bergpreken-budene svært problematiske som livsveiledning for alle kristne.

Jeg har karakterisert Jesu etiske bud, slik de er gjengitt i Bergprekenen og ellers i evangeliene, som radikale, utfordrende, vanskelige, krevende og tilsynelatende umulige. Stærk omtaler evangeliene Jesus som en leverandør av «rent krutt, umulige krav, paradokser og absurde lignelser». Og da vender jeg tilbake til det innledende spørsmålet av selvkritisk art: Hvem er jeg, som tør anklage noen som helst for ikke å ha tatt Bergprekenens Jesus på fullt alvor? Henrik Ibsen skal en gang ha sagt at det å dikte, er å holde dommedag over seg selv. På lignende vis tenker jeg om det å skrive en bok som denne. Jeg er selv absolutt en som trenger å høre og å møte utfordringene og kravene i de Jesus-ordene jeg siterer. Jeg vet med meg selv at jeg har kommet svært kort på den livsveien Jesus tegner for meg, enda jeg har fylt 72 år. Hvis du har det som jeg når det gjelder etterlevelse av Bergprekenen, da kan vi sammen istemme det Paulus sier et sted: «Jeg mener ikke at jeg alt har nådd dette, eller alt er fullkommen.»

Men med det som utgangspunkt, kan vi også gjensidig oppmuntre hverandre, slik Paulus gjør i fortsettelsen av sitatet: «Men jeg jager

fram mot det for å gripe det, fordi jeg selv er grepet av Kristus Jesus. Mine søsken, jeg tror ikke om meg selv at jeg har grepet det. Men én ting gjør jeg: Jeg glemmer det som ligger bak, og strekker meg etter det som er foran...» (Fil 3,12–13). Dette forsøker jeg å si litt mer om i bokens tredje del.

Lenge mente jeg at det var en spenning, kanskje en konflikt, mellom budskapet om den gratis og frie nåden i Paulus-brevene, og de strenge kravene i Bergprekenen. Nå tenker jeg at hvis vi forstår begge rett, Paulus i brevene og Jesus i Bergprekenen, så ser vi at de forkynner det samme: De forkynner den ufortjente, men dyrebare nåden, som forandrer oss ved å sette oss fri, fri til en ny måte å leve på. I nåden er det selve Guds skaperkraft som er på ferde. Den handler ikke om at vi er gode nok som vi er, den handler om hva vi ved Guds nåde kan bli. «La oss bare, så langt vi er kommet, fortsette i samme spor» (Fil 3,16).

Til slutt vil jeg takke alle dem som på ulike måter har hjulpet meg under skrivingen av boken. Først og fremst min kjære Gyda, som har lest utkast i ulike faser, og gitt nyttige tilbakemeldinger, og ikke minst: som har båret over med en til tider svært fjern ektemann. Jeg har slitt med det dilemmaet at selve skrivearbeidet forhindret meg fra å leve særlig Bergpreken-aktig overfor mine nærmeste.

Forlagets redaktør Victoria Bø og teologisk konsulent Sverre Bøe har det vært en udelt glede å samarbeide med.

Takken går videre til mine gamle venner og kamerater fra Trondheim, Torstein Husby og Helge Hernes, som har fungert som en slags referanse-gruppe, og gitt meg gode korrigeringer og synspunkter. Mine gode kolleger ved Menighetsfakultetet, Karl William Weyde, Jan Schumacher, Karl Olav Sandnes og Tormod Engelsviken, har også lest deler av manuskriptet, og gitt nyttige tilbakemeldinger. Det samme gjelder biskop emeritus Ole Christian Kvarme. Dette betyr ikke at noen av dem på noen måte kan gjøres ansvarlige for det jeg hevder og påstår i boken. Det må jeg stå for selv.

Rygge, 2018
Oskar Skarsaune

En liten leserveiledning

1. Siden ordene «menighet», «kirke» og «folkekirke» spiller en stor rolle i boken, vil jeg si litt om hvordan jeg bruker dem.

Ordene menighet og kirke er oversettelser av ett og samme greske ord: *ekklesia*. Jeg vil tro at dette ordet umiddelbart lyder både kristelig og «kirkelig» for moderne lesere, men i utgangspunktet var det ingen av delene. Det var et vanlig ord i vanlig gresk i antikken; betydningen oppgis i C. Bergs *Græsk-dansk ordbog* som «*folkeforsamling*». Det kunne være det politiske byrådet, det kunne være en hvilken som helst sammenkalt forsamling av mennesker. Det var i utgangspunktet ikke et religiøst ord.

Den vanlige bruk av ordet finner vi i Apostlenes gjerninger, kapittel 19. Paulus er i Efesos, og virksomheten hans fører til et folkelig oppløp som ender i en opphisset forsamling i byens teater. Dit stormet de alle som en, skriver Lukas, og der ropte de om og om igjen «stor er efesernes Artemis». Likheten med en moderne demonstrasjon er slående. Denne forsamlingen av opprørte demonstranter kaller Lukas en *ekklesia* (Apg 19,32 og 40), og Bibelselskapets 2011-bibel oversetter begge steder med «forsamlingen». Byskriveren er bekymret over de kaotiske tumultene, og advarer forsamlingen mot å utøve selvjustis. I stedet bør de ta saken opp i den *lovlige ekklesia* (Apg 19,39). Dette oversetter 2011-bibelen helt korrekt med «den *lovlige folkeforsamlingen*». Ordet *ekklesia* hadde altså en mer politisk enn religiøs valør i vanlig språkbruk.

Det samme gjelder til en viss grad for ordets bruk i den gamle, før-kristne oversettelsen av Det gamle testamentet til gresk, som jøder i Aleksandria stod bak i de to siste århundrene før Kristus. De fleste ganger ordet *ekklesia* brukes, er det om forsamlinger til politiske, rettslige eller militære formål. Men ordet brukes også noen ganger der det er tale om sammenkomster til religiøse formål. Og det utgjør nok en viktig bakgrunn for at den tidlige kristendommen

valgte *ekklesia*, «forsamling», som navn på sine menigheter – slik de fremdeles gjør på svensk: «församlingen».

La meg hente ut et viktig teologisk poeng av dette: En *ekklesia* er, per definisjon, en gruppe mennesker som *kommer sammen* helt konkret, på ett og samme sted. *Ekklesia* betegner ikke en virksomhet eller noe abstrakt, en «institusjon». Alle de hjemvendte fra Babylon samlet seg, «hele folket, alle som en, på plassen foran Vannporten (i Jerusalem) ... og presten Esra bar loven fram for *ekklesia*, forsamlingen, både menn og kvinner, alle som kunne forstå det de hørte» (Neh 8,1–2). Denne forsamlingen er identisk med «folket». La oss kalle dem en *folkeforsamling* også i den forstand at *hele* folket hørte med til forsamlingen. *Ekklesia* og folk var her sammenfallende størrelser.

Fortellingen i Apostlenes gjerninger 19 er den eneste i Det nye testamentet hvor *ekklesia* brukes i sin opprinnelige, «verdslige» betydning. Ellers brukes det som betegnelse på de tidlige kristne *menighetene*. Av totalt 110 forekomster oversetter 2011-bibelen 91 med «menighet» og 19 med «kirke». Det siste krever en forklaring.

I oldkirkelig språkbruk ble den kristne *ekklesia* identifisert som *kristen* ved tilføyelse av adjektivet *kyriaké*, «Herrens»: *kyriaké ekklesia*, «Herrens forsamling». Noen europeiske språk forkortet dobbelt-ordet til dets første komponent: Fra *kyriaké* har vi gammelen-gelsk *cirice*, skotsk *kirk*, moderne engelsk *church*, tysk *Kirche*, norrønt *kirkja*, og norsk kirke/kyrkje. Men det andre elementet, *ekklesia* = forsamling, menighet, er *alltid underforstått*.

Dette siste ordet, *ekklesia* alene, ble valgt som ordet for kirke på fransk: *église*, spansk: *iglesia*, italiensk: *chiesa*, og som adjektiv på engelsk: *ecclesiastical*. I disse tilfellene er det *første* ordet, *Herrens*, underforstått.

Ordene kirke og menighet er altså opprinnelig synonyme, og betegner begge *Herrens forsamling*. Kriteriet for når man i Det nye testamentet oversetter med det ene eller det andre, synes å være enkelt: En lokal *ekklesia* kalles menighet, mens *ekklesia* som helhet, bestående av alle lokalmenighetene, kalles kirken. Det er altså ett og samme ord som oversettes på to måter. Ordets *betydning* i begge tilfellene er «forsamling».

Det sammensatte ordet *folke-kirke* bruker jeg som en betegnelse på den kirketyper som foreligger når *alle medlemmer i et folk, eller alle innbyggere i et land, også utgjør menigheten i religiøs forstand*. Befolkning og menighet faller sammen.

Det jødiske folk på Jesu tid var i stor grad en folkekirke etter denne definisjonen. Alle jøder oppfattet Templet i Jerusalem som senteret for den autoriserte gudsdyrkelsen som var foreskrevet i Loven (unntatt Dødehavssekten, som anerkjente Templet, men ikke prestskapet der). Folkets øverste religiøse lederskap, Øverstepresten, hans prester og Råd, var samtidig det øverste politiske lederskap i folket. (De måtte dele den med den romerske okkupasjonsmakten etter ca. 30 f.Kr., da enten kongene av Herodes-ætten eller romerske guvernører representerte Romas overherredømme.) Innenfor denne jødiske folkekirken var det noen få og små, men innflytelsesrike, religiøse eliter. Mest kjent var fariseerne, saddukeerne og essenerne, men det fantes også andre.

Den tidlige Jesus-bevegelsen var i utgangspunktet enda én gruppering innenfor rammen av den jødiske folkekirken. Men den ble raskt, av det etablerte lederskapet, oppfattet som en ganske problematisk gruppe. Denne nye gruppen tiltrakk seg etter hvert mange ikke-jøder av høyst ulik nasjonal bakgrunn, og var slik sett på ingen måte noen folkekirke. Men den skulle bli det.

I 380 e.Kr. ble alle borgere i Romerriket pålagt av keiseren å bekjenne den kristne tro, slik at «innbygger i Romerriket» og «kristen» i hvert fall i teorien var ett og det samme. (Det eneste unntaket var jødene, som fortsatte å være en «tillatt religion».) Kristendommen ble statsreligion, pålagt alle i staten ved lov. Også denne tilstanden kaller jeg «folkekirke». Folk og menighet var igjen samme størrelse, og sammenfallet var skapt gjennom lovgivning.

På en riksdag i Augsburg i 1555 ble man enige om at det var fyrstene over de forskjellige områdene i Vest-Europa som skulle avgjøre hvilken kristen konfesjon som skulle være forpliktende for borgerne i fyrstenes riker. Denne tanken ble praktisert i Danmark og Norge helt fra reformasjonen av våre land i 1536/37 og videreføres i den norske Grunnloven av 1814. I Norge var folket og den lutherske me-

nigheten i landet en og samme størrelse, og fortsatt kaller jeg dette «folkekirke» i denne mening av ordet. Tilstanden var frembragt ved lov. Men i Norden og i England og i enkelte andre land kunne man like gjerne kalle folkekirkene *nasjonalkirker*.

I det norske lovverket skjer det første skritt bort fra denne tilstanden gjennom Dissenterloven av 1845. For første gang blir det lov å være noe annet enn luthersk kristen og medlem av Statens kirke i Norge. Men i de første drøyt hundre år etter dette var sammenfallet av folk og medlemmer av statskirken nesten fullstendig. I min barndom var det lett å huske medlemsprosenten for Folkekirken, 96 prosent. Så, fra 1960-årene av, begynner innvandringens tidsalder i Norge, og situasjonen endrer seg merkbart. Ved utgangen av 2017 utgjorde kirkens medlemmer 71 prosent av landets innbyggere, litt mindre enn tre fjerdedeler. Sammenfallet mellom folket og den lutherske kirken er ikke der lenger.

Kanskje er det litt paradoksalt, men det er når denne situasjonen oppstår, at ordet «folkekirke» først tas i bruk som betegnelse på den lutherske statskirken i Norge. Først fra 1840-årene var det mulighet for andre kirketyper i landet, og først fra da av ble det mer påkrevet med et navn som sa noe om hvilken *type* kirke statskirken var, i motsetning til dissentersamfunnene eller frikirkene, som de ofte ble kalt.

Og der er vi fremdeles. I 2012 ble ordet «folkekirke» for første gang innført i Grunnloven som beskrivelse av hva slags kirke den nye utgaven av Den norske kirke er, nå som den ikke lenger er en statskirke. Ordet er blitt viktig i en situasjon der Den norske kirke ikke lenger er en folkekirke, slik jeg ovenfor har definert ordet. Min bruk av ordet «folkekirke» i denne boken skjer derfor etter en annen definisjon enn den som underforstås i den nye paragraf 16 i Grunnloven: «Den norske kirke, en evangelisk-luthersk kirke, forblir Norges folkekirke». Hva «folkekirke» betyr her, er ikke definert i lovteksten. Jeg kommer nærmere tilbake til dette i kapittel 17.

Når ordet betegner kirke-typen, skriver jeg «folkekirke(n)» med liten f, når jeg like gjerne kunne sagt Den norske kirke, skriver jeg «Folkekirken».

2. Ett ord til spiller en ikke uvesentlig rolle i boken, det er «Guds rike» eller «Himmelriket», som egentlig betyr det samme. («Himmelen» er en ærbødig omskrivning for Gud.) På hebraisk heter «rike» *mal-kut*, en abstrakt-dannelse av *melek*, konge. På gresk heter konge *basilevs*, og kongens rike heter hans *basileia*, hans kongerike. For å si det sånn: Det er mye *konge* i ordet «rike». Men det ser man ikke umiddelbart av dette norske ordet. Da er det enklere på engelsk. Der sier de «the kingdom of God».

Men ser vi på etymologien til «rike», finnes kongen der også: Ordet rike kommer av gammelnorsk *riki* fra keltisk *rigiyon*, «kongerike», avledet av *rig-*, konge. Det svarer til latin *rex* (hunkjønn *regina*), der ordstammen *reg-* forekommer i utallige avledninger, og i norske ord som regent, regjere, regjering, regimente, regalier, osv. Ordet rike betyr altså i seg selv en *konges* rike, men for å tydeliggjøre denne betydningen har jeg ofte oversatt med *kongerike* der vi tradisjonelt har nøyd oss med rike, slik også i flere bibeltekster. – Jeg nevner ikke dette for å være filologisk pedant. Den *kongelige* dimensjonen ved begrepet Guds rike vil være viktig for det jeg har på hjertet i denne boken.

Andre ordforklaringer blir gitt underveis i teksten.

3. Til slutt vil jeg nevne litt om min sitatskikk i boken. Alle mine bibelsitater er fra Bibelselskapets *Den hellige skrift Bibelen, Det gamle og Det nye testamentet*, oversettelse bokmål 2011. Sitatene er ordrette, med følgende unntak: (1) Jeg har nokså konsekvent erstattet «rike» med «kongerike», som forklart ovenfor. (2) Jeg har konsekvent oversatt det greske ordet *evangelion* med «gledesbudskap». Det gir den norske leseren samme opplevelse og forståelse som de første greske lesere fikk. For dem var ordet ikke spesielt religiøst, som jeg forklarer på side 37. (3) Noen få steder har jeg byttet ut enkeltord eller gjort svært små stilistiske endringer i forhold til 2011-bibelen. Disse er merket med *.

Direkte sitater fra, eller referater av, litteratur jeg ellers viser til, er angitt i sluttnotene med tekstutgave, eventuelt kapittel- og avsnittsnummerering, og sidetall. Stort sett er sitater fra kilder eldre

enn 1800-tallet gjengitt på moderne norsk. Der gode norske oversettelser foreligger, har jeg benyttet dem, av og til med uvesentlige modifikasjoner. Der oversettelsene er mine egne fra gresk eller latin, har jeg signalisert dette med forkortelsen «m. o.» = min oversettelse. Sluttnotene inneholder aldri annet enn slike kildeangivelser, og kan derfor trygt hoppes over av lesere som er mer interessert i sitatenes innhold enn i hvor man selv kan finne dem.

Del 1:

Jesus – hva var det han lærte oss?

1. «Følg meg!»

En gang Jesus gikk langs Galileasjøen, fikk han se Simon og Andreas, bror til Simon. De holdt på å kaste not i sjøen, for de var fiskere. Jesus sa til dem: «Kom og følg meg, så vil jeg gjøre dere til menneskefiskere!» Straks lot de garnet ligge og fulgte ham (Markus 1,16–18).

Slik begynte det som ble en omveltende forandring i de to brødrenes liv. Slik begynte det som ble en stor bevegelse som forandret manges liv. Slik begynte det som etter hvert skulle komme til å forandre store deler av verden.

For de to brødrene begynte det med et radikalt oppbrudd fra alt kjent og kjært: familien og jobben, eiendommen og vennene, alt det som hadde gitt livet ramme og trygghet. Litt senere så Simon tilbake på dette og spurte Jesus: Hvilken belønning kan vi vente, vi som «har forlatt alt og fulgt deg»? Dette «alt» spesifiseres i Jesu svar: hus, brødre, søstre, far, mor, barn, åkrer (Matt 19,27–29; Mark 10,28–30; Luk 18,28–30).

Det var ikke bare de to brødrene som fikk en slik oppbruddsordre. Det var flere andre også. De to første «disiplene» (= lærlingene) fikk snart følge av ti andre; denne gruppen på tolv ble også kalt «apostlene» (= utsendingene). Hos Lukas hører vi senere om syttito andre disipler, som i likhet med de tolv sendes ut på misjonsoppdrag (10,1–23), og slik sett kan kalles apostler, på linje med de tolv. Denne større gruppen av omvandrende disipler var nok mer uavgrenset, og kan ha variert i størrelse alt etter hvor og når i Jesu virksomhet vi befinner oss. Og – det må ikke glemmes – evangelistene forteller uttrykkelig at det var flere *kvinner* med her. De fulgte og tjente ham helt til han endte sine dager i Jerusalem.

Flere av Jesu ord til dem som vil «følge» ham, er talt til disse som fulgte ham i helt bokstavelig forstand. Vi kan se for oss en flokk av

tilhengere som følger ham rundt på hans vandringer, med de tolv som en indre, fast kjerne. De ordene som han sier til denne gruppen av omvandrende disipler, er av en uhørt radikalitet når det gjelder de kravene han stiller til dem. Brødrene Simon og Andreas, som hadde «forlatt alt», fikk følge av andre som hadde vært lydige mot ord som disse:

Om noen kommer til meg og ikke setter dette høyere enn far og mor, kone og barn, brødre og søstre, ja, høyere enn sitt eget liv, kan han ikke være min disippel. Den som ikke bærer sitt kors og følger etter meg, kan ikke være min disippel. [Jesus forteller så to lignelser om hvor dumt det er å begynne på noe, men ikke ha sørget for nok kraft og ressurser til å fullføre det.] Slik er det altså: Ingen av dere kan være min disippel uten å gi avkall på alt han eier (Luk 14,26–33).

Jesus var kompromissløs på dette punktet. En gang kom det en rik ung mann til ham og spurte ham om hvordan han kunne få evig liv. Etter en ordveksling om å holde budene, sa Jesus til ham: «Én ting mangler du: Gå bort og selg alt du eier og gi det til de fattige. Da skal du få en skatt i himmelen. Kom så og følg meg!» Han ble svært nedslått over dette svaret og gikk bort, for han var svært rik (Mark 10,17–22). Og Jesus lot ham gå.

Også andre som kom og ville følge ham i bokstavelig forstand, fikk høre at da måtte de sette Jesu budskap om Guds kongerike aller øverst på prioriteringslisten. Det var ikke mulig å si: Jeg vil nok følge deg, men la meg bare gjøre det og det *først*. Og de fikk klar beskjed om at det ikke var noe enkelt liv de valgte ved å følge Jesus.

Mens de gikk der på veien, var det en som sa til ham: «Jeg vil følge deg hvor du enn går.» Jesus svarte: «Revene har hi, og himmelens fugler har rede, men Menneskesønnen (Jesus selv) har ikke noe han kan hvile hodet på.» Han sa til en annen: «Følg meg!» Men mannen svarte: «Herre, la meg først gå hjem og begrave min far.» Da sa Jesus til ham: «La de døde

begrave sine døde, men gå du av sted og forkynn Guds rike.» Det var også en annen som sa: «Jeg vil følge deg, Herre, men la meg først få si farvel til dem der hjemme.» Men Jesus svarte: «Ingen som legger sin hånd på ploget og ser seg tilbake, er skikket for Guds rike» (Luk 9,57–62).

Riktignok var en begravelse med foreskrevet sørgeperiode en ganske omfattende sak, og avskjed med og oppbrudd fra familien var en mer omstendelig affære enn bare å si hei i døra.

Likevel tror jeg at de som fikk slike svar, reagerte på omtrent samme måte som den moderne leseren gjør: Kan det virkelig haste så desperat?

Vi får ikke vite hvordan disse mennene i teksten responderte på Jesu svar. Men om de tolv apostlene heter det at de «straks» brøt opp og fulgte Jesus, som de gikk og sto. De må ha forstått at her sto de overfor en som ikke lot seg avspise med forsinkelser eller utflukter eller noe som var enda viktigere å gjøre *først*. De må ha forstått at Jesus anså at det å bli en menneskefisker, en herold for Gudsriket, var det viktigste av alt.

Han hadde, ifølge evangeliens fortelling, klart for seg at tiden for hans egen forkynnelse og undervisning ville bli kort, og at det bokstavelig talt hastet med å komme i gang. Han så vel også for seg at i denne korte tiden måtte en ikke uvesentlig del settes av til undervisning og opplæring, før disiplene var blitt modne nok til selv å bli predikanter og herolder for Guds kongerike. De hadde ingen tid å miste.

Jesu var i hvert fall meget tydelig på dette: Guds kongerikes gjennombrudd i verden var det største som skulle skje siden menneskenes skapelse. Guds kongerike var av så stor verdi at alt måtte ofres, alt måtte settes inn på å få del i det og bidra til dets gjennombrudd i verden.

Himmelriket er likt en skatt som var gjemt i en åker. En mann fant den, dekket den til igjen, og i sin glede gikk han bort og solgte alt han eide, og kjøpte åkeren. Himmelriket er også likt

en kjøpmann som lette etter fine perler. Da han fant en særdeles verdifull perle, gikk han bort og solgte alt han eide, og kjøpte den (Matt 13,44–46).

Dette betydde imidlertid ikke at Jesus manglet sans for dagliglivets mange nødvendigheter. Han sa det slik: Dere skal ikke være bekymret for hva dere skal spise, hva dere skal drikke, eller hva dere skal kle dere med – alt dette som alle mennesker, og især hedningene (ikke-jødene), er opptatt av. For den Far dere har i himmelen vet bedre enn noen at dere trenger alt dette. «Søk *først* Guds kongerike og hans rettferdighet, så skal dere få alt dette andre i tillegg» (Matt 6,31–33). I en belæring som alle de tre evangelistene har, om enn i litt forskjellig ordlyd, er Jesus litt mer spesifikk på dette (jeg siterer Markus-versjonen):

Enhver som har forlatt hus eller brødre eller søstre eller mor eller far eller barn eller åkrer for min skyld og for evangeliets skyld, skal få hundre ganger så mye igjen. (1) I den tiden som nå er, skal han få hus, brødre, søstre, mødre, barn og åkrer – men også forfølgelser – og (2) i den kommende verden evig liv (Mark 10,29–30).

Dette er et ord jeg vil komme tilbake til senere, her nøyer jeg meg med følgende kommentar: For den som gir avkall på nettverk og eiendom, kan det kjøpes som et stup ut i den aller største utrygghet, men i virkeligheten er det motsatt: Den som gir avkall og overgir seg til fellesskapet av Jesu disipler, får dobbel belønning. De får en ny trygghet i et menneskelig nettverk av troende – der ideelt sett hele ens familie «fås tilbake», og deretter en evig trygghet hos Gud i oppstandelsen. De som søker Guds kongerike *først*, om nødvendig ved salg av alt de har, mister egentlig ikke noe ved det. De får dobbelt opp: trygghet for det nødvendige her på jorden, og evig trygghet hjemme hos Gud.

De som Jesus kalte til å følge ham på hans vandring, helt konkret,

blir i evangeliene kalt hans «disipler». Fra latin *discipulus* (elev, lærling) gikk dette ordet rett over i eldre dansk, *discipel*, og derfra inn i alle norske bibeloversettelser helt til og med den siste av 2011 (med et par unntak, se nedenfor). Jeg synes det er litt synd, for betydningen av ordet kan ikke høres ut av den latinske formen. Nynorsken har her en fordel ved at bibeloversetterne våget å oversette ordet med et norsk ord som klart viser betydningen: *læresvein*. Ulempen er at dette ordet vel oppfattes som hankjønn: læregutt. Da er bokmål *lærling* bedre, det har også den fordel at det ikke så lett assosieres med den moderne skolen som ordet «elev» ville gjort. I en skole er det *læreren* som meddeler *kunnskap* til *elevene* eller *studentene* innenfor klart avgrensede timer. I forholdet mellom Jesus og hans lærlinger handlet det om mye mer enn det.

I den greske teksten brukes flere ord som kan oversettes «lærer» om Jesus, oftest *didaskalos*. Men dette og andre ord treffer ikke helt vårt moderne ord «lærer» fordi skole-situasjonen den gang var en helt annen. På aramaisk – morsmålet til Jesus og lærlingene hans – er det ordet «Rabbi» som ligger under greskens *didaskalos*. Rabbi kan i vårt språk best gjengis som «læremester» eller kort og godt «mester». Og *mester* passer svært godt sammen med ordet *lærling*. Vi bruker det fortsatt i sammensetninger som byggmester, malermester, osv. Mesteren meddeler kunnskap, både ved ord og forklaringer, men like mye, ja kanskje mer, gjennom *praksis*, han viser lærlingene hvordan ting skal gjøres. På Jesu tid utgjorde mester og lærlinger et tett lite samfunn, som delte mer enn kunnskap og ferdigheter. De levde sammen, spiste sammen, og delte liv med hverandre.

Fellesskapet mellom mesteren og hans lærlinger var viktig for Jesus selv. Han beskriver det ofte som et tett livsfellesskap og et skjebnefellesskap:

En lærling står ikke over sin mester, og en tjener står ikke over sin herre. Det er nok for en lærling at han får det som mesteren, og for en tjener at han får det som herren sin. Har de kalt husherren for Beelsebul, kan da husfolket hans vente noe bedre? (Matt 10,24f).

En lærling står ikke over sin mester, men når han er utlært, blir han som sin mester (Luk 6,40).

Det greske ordet som på disse to stedene i 2011-bibelen oversettes med lærling, er eksakt det samme som på de 250 andre stedene det forekommer, oversettes «disippel». Men jeg innser at ordet disippel er så veletablert i bibelspråket at det ville virke unaturlig konsekvent å oversette det med lærling, særlig på de stedene der ordet er avbleket til å bety «tilhenger».

På ett punkt var Jesus som lærer og mester svært spesiell. Det var normalt lærlingen som oppsøkte mesteren og ba om å bli antatt som hans lærling. Ofte var det også betaling inne i bildet. Til og med filosofilærere tok seg betalt, de skulle jo tross alt ha noe å leve av. Jesus gjorde aldri det, og det var *han* som oppsøkte folk og ba dem følge seg. Å følge ham fikk enda større livsforandrende konsekvenser enn et slikt mester-lærling-forhold vanligvis gjorde. For Jesus var en livs-mester, han lærte bort en revolusjonerende ny måte å leve livet på, og han ga dem et nytt grunnlag å gjøre det på. Denne nye formen for livsførsel ville de færreste føle noe sterkt behov for, uavhengig av et møte med Jesus. Derfor utfordret han folk, satte dem overfor et valg som var nytt og uventet for dem, og *han selv* kalte noen inn i et tett mester-lærling-fellesskap med seg. Ingen andre i Israel hadde sagt det han sa, ingen profet, ingen prest, ingen skriftlærd, ingen uten Gud: «Følg meg, følg *mine* bud». Men Jesus sa det.

Én motsetning [mellom Jesus og de jødiske skriftlærde] springer først og fremst i øynene. Helt fra begynnelsen har den utgjort en uoverstigelig skillemur mellom Jesus og fariseerne: Jesus talte i sitt eget navn. Jødedommen, derimot, har bare kjent ett eneste Jeg, det guddommelige *Anochi* [«Jeg»], som har gitt oss de evige budord fra Sinai. Intet annet overmenneskelig «jeg» har eksistert for jødedommen enn Ham. Jesu tale begynner: «Jeg sier dere». Israels profeter innledet sin forkynnelse med ordene «Så sier Herren». Her er det en motsetning, og den rører ved religionens hjerte ... Jesu stem-

me hadde en fremmed klang, som jødiske ører aldri før hadde fornemmet. For jødedommen var bare den av Gud åpenbarte lære viktig, ikke lærerens personlige jeg. Moses og profetene var mennesker, beheftet med feil. Hillel [jødisk lærer omtrent samtidig med Jesus] og hans etterfølgere satt på Mose stol. Alle ledende skriftlærde er ledd i en uavbrutt tradisjonskjede, som strekker seg fra Moses til vår egen tid. Jesus syntes å avbryte denne kjeden og begynne en ny. En mann sto opp i Israel og ropte «Jeg sier dere». Dette var det nye og fremmede, som reiste seg mellom ham og fariseerne.

Det er den svenske rabbineren Markus Ehrenpreis som sier dette.³ En annen Markus, evangelisten, sier omtrent det samme, bare enda mer fyndig: «Alle var slått av undring over hans lære, for han lærte dem med myndighet og ikke som de skriftlærde» (1,22).

Jeg har nå sett på forholdet mellom Jesus og hans omreisende disipler. Men ikke alle Jesus møtte, og som kom til tro på ham, fikk budet om å bryte opp og følge med ham. Flere av dem han helbredet, fikk beskjed om å vende tilbake til sine nærmeste og fortelle den gode nyheten om helbrederen Jesus til dem.

I realiteten var Jesus og hans omvandrende disipler helt avhengige av dem vi kunne kalle bofaste disipler, noen som kunne ta i mot dem, gi dem husrom, mat og reisepenger. Disse er for en stor del anonyme i evangeliene, men noen kjenner vi navnet på: De tre søsknene Marta, Maria og Lasarus i Betania, og tolleren Sakkeus i Jeriko. Og vi får vel tro at offiseren i Kapernaum, som ba for den syke tjeneren sin og ble bønnhørt, og andre som opplevde Jesu hjelp på ulikt vis, og som fikk beskjed om å fortelle om dette for dem der hjemme – at også de ble slike bofaste disipler som tok seg av de omreisende.

For disse bofaste disiplene var det ikke aktuelt å forholde seg helt bokstavelig til de budene som først og fremst var myntet på de omreisende. Men også de bofaste tok disse budene til seg, i den grad det var mulig. De omsatte dem i *holdninger*, særlig til eiendom og penger, og de innstilte seg på bokstavelig etterfølgelse som en mulighet

de måtte være rede til. Men størsteparten av Jesu bud var nøyaktig like aktuelle for de fastboende som for de omreisende disiplene. Her var det utfordringer nok for alle, uansett livssituasjon.

En siste sak må nevnes. For de bofaste disiplene har utvilsomt storfamilien, «huset», spilt en annen rolle enn for de omreisende. Da Jesus sendte ut de tolv til deres første misjonsturne, snakket han om å forkynne i og for «husene» de kom til. «Er huset det verdig, skal freden komme over det ... » (Matt 10,13). I fortellingene i Apostlenes Gjerninger om den første misjonen etter Jesu oppstandelse, møter vi hele veien slike «hus». Peter eller Paulus tar inn i huset, og forkynner for alle som er i det. Og hele «huset» kommer til tro og blir døpt.

De levde ikke med vår moderne individualisme den gangen, de levde sammen i storhusholdninger, der samholdet – også på det religiøse området – var selvsagt for de fleste. At hele huset fulgte med over i den nye troen, var derfor på sett og vis «normalen», både i evangeliene og senere. Derfor ser vi også i «hustavlene» i de nytestamentlige brevene, at de ulike rollene og «embetene» man hadde i husene, trekkes inn når formaningene til kristent liv skal konkretiseres. Mens budene til de omreisende har overvekten i evangeliene, er det motsatt i brevene, for å si det litt kort. Dette bør vi ta med oss i møtet med de radikale etterfølgelsesordene hos evangeliens Jesus. Men vi må heller ikke glemme at dette skillet ikke poengteres eller framheves noe sted i Det nye testamentet. Det skjedde heller ikke i den første kristne tid etterpå. *Alle* kristne forholdt seg til *alle* Jesu bud, om enn på litt forskjellig måte. Dette kommer jeg tilbake til.

Kort sagt: Jesus kalte alle han møtte, til å bli hans lærlinger. Lærestoffet handlet om en helt ny måte å leve på. Noen ble kalt til å følge Jesus rundt på hans vandringer. For disse var ordene om radikalt oppbrudd og avkall helt bokstavelige å forstå. Andre ble kalt til å praktisere den nye levemåten der de bodde. Også for dem ble budskapet om Gudsrikets livslover forkynt med den samme radikalitet som for de omreisende lærlingene. Grunnleggende sett tilhører begge typer disipler den samme gruppen: De er Mesterens lærlinger, og det handler om læring for livet, det nye livet i Guds rike.